

НОВИЯТ НАКАЗАТЕЛНО-ПРОЦЕСУАЛЕН КОДЕКС¹ И ПРАВОТО НА ОБВИНЯЕМИЯ ПО ЧЛ. 6, Т. 3, Б. “А” ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА КОНВЕНЦИЯ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА И ОСНОВНИТЕ СВОБОДИ²

(Един случай на неуместно възпроизвеждане на стари норми в нов закон)*

Динко Кънчев**

1. Според [чл. 6, т. 3, б. “а”](#) от Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКЗПЧОС) всяко лице, обвинено в извършването на престъпление, има правото да бъде незабавно и в подробности информирано за характера и причините за обвинението срещу него. Това право на обвиняемия е тясно свързано с правото му по [чл. 6, т. 3, б. “б”](#) от ЕКЗПЧОС да разполага с достатъчно време и възможности да подготви защитата си.

Утвърдените от институциите в Страсбург стандарти изискват в подробности да бъде конкретизиран не само характерът на обвинението, но и неговите *фактически* и *правни* основания. При това информирането следва да се извърши “незабавно” след възникването на качеството “обвиняем”.³

Отмененият Наказателно-процесуален кодекс (НПК) от 1974 г. не съответстваше изцяло на изискванията на чл. 6, т. 3, б. “а” от ЕКЗПЧОС. Следва да се припомни в кой процесуален момент според същия кодекс възникваше фигурата на обвиняемия, защото именно в този момент се поражда неговото право да бъде информиран и съответното задължение на компетентния орган по разследването да го информира.

От момента, в който се повдигне обвинение срещу определено лице (чл. 207 от НПК от 1974 г.), това лице придобива качеството “обвиняем”. Към повдигане на обвинение може да се пристъпи само когато на предварителното производство се съберат достатъчно **доказателства** за виновността на лицето в извършване на престъпление от общ характер и не са налице някои от основанията за прекратяване на наказателното производство. Незабавно след повдигането на обвинението се извършва неговото предявяване на обвиняемия (чл. 209 от НПК от 1974 г.). По този начин се осъществява информирането, на което обвиняемият има право според чл. 6, т. 3, б. “а” от ЕКЗПЧОС. Самото предявяване се изпълнява от следователя чрез предоставяне на възможност на обвиняемия и неговия защитник да се запознаят с пълния текст на

¹ Наказателно-процесуален кодекс (ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г.).

² Европейска конвенция за защита на правата на човека и основните свободи (**ЕКЗПЧОС**, “**Конвенцията**”) (Ратифицирана със закон, приет от НС на 31 юли 1992 г. - ДВ, бр. 66 от 14.08.1992 г., обн., ДВ, бр. 80 от 2.10.1992 г., в сила от 7.09.1992 г., изм. и доп. с Протокол № 11 към Конвенцията, ратифициран със закон, приет от 36-о НС на 5.10.1994 г. - ДВ, бр. 84 от 1994 г., в сила от 1.11.1998 г., обн., бр. 137 от 20.11.1998 г., попр., бр. 97 от 9.11.1999 г.)

* Материалът е подготвен и предоставен от Фондация *Български адвокати за правата на човека*, като част от диск „Сборник материали по правата на човека”, издаден от НИП през 2007 г.

** Адвокат, *Български адвокати за правата на човека*

³ Вж. по-подробно *Европейската конвенция за правата на човека – теория и практика*, П. Ван Дайк и др., изд. на Фондация *Български адвокати за правата на човека*, С., 2000 г., стр. 433-434.

постановлението за привличане като обвиняем (чл. 209, ал. 5 от НПК от 1974 г.), като при това следователят разяснява на обвиняемия неговите права (чл. 209, ал. 4 от НПК от 1974 г.).

От изложеното следва, че от гледната точка на НПК от 1974 г. правото на обвиняемия да бъде информиран за характера и причините на обвинението срещу него в изключителна степен зависи от съдържанието на постановлението за привличането му като обвиняем. Ако споменатите по-горе стандарти на институциите в Страсбург, и в частност на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), бъдат приложени към това, което постановлението трябва да съдържа, то в него би следвало в подробности да бъде конкретизиран не само характерът на обвинението, но и неговите фактически и **правни** основания. И тъй като според чл. 207, ал. 1 от НПК от 1974 г. събраните в хода на производството достатъчно доказателства за виновността на лицето в извършване на престъпление от общ характер са едно от **процесуалноправните** основания за повдигане на обвинение срещу него, то и постановлението за привличане на лицето като обвиняем следва да съдържа описание на тези доказателства. Това е така, защото стандартът изисква запознаване с правните основания *въобще* – т. е. както с материалноправните, така и с процесуалните основания на обвинението.

Може да се каже, че реквизитите на постановлението за привличане, така както са изброени в чл. 207, ал. 2 от НПК от 1974 г., не съответстват изцяло на утвърдените се стандарти по прилагането на ЕКЗПЧОС. И несъответствието е именно във връзка с доказателствата, защото според същата процесуална норма доказателствата, на които се основава обвинението, се посочват в постановлението за привличане, *“ако това няма да затрудни следствието”*. По този начин законът позволява на органа на разследването по своя преценка да реши да не разкрива доказателствата, което, между другото, е доста честа практика. Така на обвиняемия се отнема възможността незабавно да се запознае с едно от процесуалните основания на повдигнатото обвинение, следователно създава се пречка той да упражни в пълния му обем правото си на информация за характера и причините (в т. ч. и правните основания) на обвинението.

Правото по чл. 6, т. 3, б. “а” от ЕКЗПЧОС е безусловно и не подлежи на ограничения, поради което упражняването му в неговата **пълнота** следва да бъде гарантирано от националното ни законодателство. Ето защо нормата на чл. 207, ал. 2 от НПК от 1974 г., при наличието на формулираните в същия кодекс процесуални основания за повдигане на обвинението, не е в състояние изцяло и ефективно да гарантира упражняването на правото на незабавна информация относно характера и причините на обвинението. Привеждането на чл. 207, ал. 2 от НПК от 1974 г. в съответствие със стандартите на институциите в Страсбург можеше да се осъществи чрез **отпадането** на процесуалната възможност доказателствата, довели до повдигане на обвинението, да не се посочват в постановлението за привличане на лицето като обвиняем.

Тук би могло да се противопостави възражението, че ако това беше станало, щяха да се нарушат изискванията за опазване на т. нар. “следствена тайна”, а обвиняемият щеше да получи незаслужени преимущества, помагачи му да изгради защитна теза още по време на досъдебната фаза на процеса. Подобни възражения трудно могат да бъдат споделени. Най-напред те нямат нищо общо с естеството на правото на информация, което е безусловно и по никакъв начин не може да бъде ограничавано. Освен това не е задължително обвиняемият да бъде запознат с всички доказателства в подробности, но той трябва да е информиран за ония от тях, които са достатъчни да обосноват извода за виновността му в

извършването на определено престъпление от общ характер. И накрая, ако доказателствата са наистина качествени и годни да подкрепят обвинението и са събрани при стриктно спазване на процесуалния ред, органът по разследването няма защо да се страхува и да има нужда от преценка дали тяхното посочване ще затрудни следствието. Процесуалната възможност доказателствата да не се посочват в постановлението за привличане на определено лице като обвиняем само подсказва, че НПК от 1974 г. мълчаливо допускаше повдигане на обвинение и когато няма достатъчно или достатъчно годни доказателства за това.

Поставеният проблем е бил нееднократно дискутиран и развитото по-горе становище съвсем не се споделя единодушно от занимаващите се с теорията и практиката на наказателния процес у нас. Ето защо може би е уместно да се изложи и мнението на независими външни наблюдатели, чиято компетентност по темата е призната. С риск да се утежни изложението, ще си позволя да приведа извадки от доклад, изготвен в Института за правата на човека (SIM) към Утрехтския университет в Кралство Холандия:

“...Според нас разпоредбата на чл. 207 от НПК [от 1974 г.], съгласно която доказателствата се посочват само ‘ако това няма да затрудни следствието’, наистина е странна. Тя изглежда в противоречие с чл. 6 [от ЕКЗПЧОС] най-малкото поради твърде общата си формулировка.

...В настоящото изложение вече беше отбелязано, че по чл. 6 (3) (а) [от ЕКЗПЧОС] обвиняемият има право да бъде незабавно и в подробности информиран за характера и причините за обвинението срещу него. Очевидно това право е тясно свързано с правото на обвиняемия по чл. 6 (3) (b) [от ЕКЗПЧОС] да има достатъчно време и възможности за подготовка на своята защита. Следователно, необходимо е да се посочи не само характерът на обвинението, но също и неговите фактически и правни основания. Адекватната защита може да бъде от огромно значение още в периода преди вземане на решение за образуване на наказателно производство и дори може да се отрази на това решение, поради което от целта на чл. 6, т.3(а) и 3(б) [от ЕКЗПЧОС] следва, че дори и преди постановлението за образуване на наказателно производство заподозреният трябва да бъде информиран в най-голяма възможна степен. Очевидно е, че такава информация може да включва доказателства, които са неблагоприятни за обвинението, а съответно и за следствието....

... По време на дискусиите около финализирането на настоящия доклад между участниците в тях възникна съществено противоречие относно момента, в който изискването за своевременно уведомяване на обвиняемия влиза в сила. Някои от българските съдии, участвали в дискусиите, настояваха, че изискването влиза в сила едва в съдебното производство, докато други участници изразиха становище, че то важи и за досъдебното производство. Първите изтъкнаха като аргумент постоянната практика на Съда, че допуснатите на една фаза от наказателното производство нарушения могат да бъдат отстранени на по-нататъшна фаза. Въпреки че само по себе си това становище е правилно, според нас същото е неприложимо към поставения проблем. Това е така, тъй като, ако законът изисква обвиняемият да бъде уведомен в момента А, по дефиниция същия не би могъл да бъде уведомен в [по-късен] момент Б, без да се наруши изискването на закона. По отношение на останалото можем единствено да се придържаме към изложеното по-горе. Подходящата защита може да е от съществено значение още на етапа, предшествая окончателното решение за образуване на производство, и може дори да повлияе на това решение, така че от логичния смисъл на чл. 6(3)(а) и (б) [от ЕКЗПЧОС] следва, че обвиняемият би трябвало да бъде информиран колкото е възможно по-пълно дори преди вземането на формалното решение. В тази връзка Европейският съд е изяснил, че наличието на обвинение не винаги зависи от официален акт: “в някои случаи то може да има формата на други мерки, които съдържат такова твърдение и също така съществено засягат положението на заподозрения.” (решението [Foti](#) от 10 декември 1982 г.). С други думи, дори когато липсва официално обвинение, член 6 е приложим от момента, в който положението на заподозрения е съществено засегнато по един или друг начин. Следователно заставаме на становището, че изискването за своевременно уведомяване на обвиняемия влиза в сила още на досъдебното производство.”⁴

⁴ Доклад на Института за правата на човека (SIM) към Утрехтския университет - Кралство Холандия, за съответствието на българското законодателство и практика с изискванията на

2. През м. октомври 2005 г. у нас бе приет и обнародван нов НПК (НПК от 2005 г.), който влезе в сила на 29.04.2006 г. В мотивите към проекта на новия НПК между другото четем:

“Изготвянето на проект на нов Наказателно-процесуален кодекс (НПК) е съществен елемент от последователните усилия на българското правителство, насочени към изпълнение на поетите в рамките на преговорния процес с Европейския съюз (ЕС) ангажименти за реформа на съдебната система и привеждането ѝ в съответствие с основните насоки, отразени в Общата позиция на ЕС по глава 24 “Сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешни работи”.

Проектът на нов НПК е призван да гарантира в максимално възможна степен трайното осъществяване на следните главни цели:

1. Продължаване на реформата на досъдебната фаза на наказателното производство и привеждането ѝ в съответствие с най-добрите практики в държавите - членки на ЕС, и с чл. 5 и 6 от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ), както и с решенията на Европейския съд по правата на човека.

2. Гарантиране на ефективност и прозрачност на системата на досъдебното производство и осигуряване на гаранции за еднаквото третиране на всички граждани.”⁵

Най-малкото от гледище на обявената в мотивите към проекта цел за привеждане на досъдебната фаза на наказателното производство в съответствие с чл. 6 от ЕКЗПЧОС, беше оправдано и справедливо да се очаква в НПК от 2005 г. да бъдат въведени промени в материята, уреждаща информирането на обвиняемия при повдигането на обвинението. Нищо такова обаче не се случи по същество. Познатите ни формулировки, залегнали в НПК от 1974 г., бяха пренесени без особени промени в НПК от 2005 г., с изключение на преномерирането на съответните текстове и различното им структуриране.

Може би е уместно най-напред да припомним как двата кодекса уреждат в занимаващия ни контекст правата на обвиняемия. Според чл. 51 от НПК от 1974 г. **“обвиняемият има следните права: да научи в какво се обвинява и въз основа на какви доказателства ...”**. Новият вариант на правилото е формулиран в чл. 55 от НПК от 2005 г., според чиято първа алинея **“обвиняемият има следните права: да научи за какво престъпление е привлечен в това качество и въз основа на какви доказателства...”**. Очевидна е липсата на съществени разлики.

Сравнението между чл. 207 от НПК от 1974 г. и чл. 219 от НПК от 2005 г. показва известно развитие в нормативната уредба, но не по отношение на интересувания ни проблем:

“Чл. 207. [НПК от 1974 г.] (1) Когато на предварителното производство се съберат достатъчно доказателства за виновността на определено лице в

чл. 6 от ЕКЗПЧОС (наказателни аспекти), изготвен от проф. д-р Фрид ван Хууф, януари 2005 г., стр. 12-13 (предстоящо е поместването на доклада в Интернет-страницата /www.blhr.org/ на Фондация “Български адвокати за правата на човека”; същият доклад е на разположение и на хартиен носител в офиса на Фондацията).

⁵ Мотиви към проекта на Наказателно-процесуален кодекс (№ 502-01-11 от 10.08.2005 г., 40-ото НС), *Информационен продукт Апис-право на АПИС Христович ЕООД.*

извършване на престъпление от общ характер и не са налице някои от основанията за прекратяване на наказателното производство, следователят съставя постановление за привличане на лицето като обвиняем.

(2) В постановлението се посочват: датата и мястото на издаването му; органът, който го издава; трите имена на лицето, което се привлича като обвиняем; престъплението, в което се обвинява; **доказателствата, на които се основава обвинението, ако това няма да затрудни следствието, и наказателният закон, по който лицето се привлича като обвиняем. ...**”.

“Чл. 219. [НПК от 2005 г.] (1) Когато се съберат достатъчно доказателства за виновността на определено лице в извършване на престъпление от общ характер и не са налице някои от основанията за прекратяване на наказателното производство, разследващият орган докладва на прокурора и привлича лицето като обвиняем със съставяне на съответно постановление.

(2) Разследващият орган може да привлече лицето като обвиняем и със съставянето на акта за първото действие по разследването срещу него, за което докладва на прокурора.

(3) В постановлението за привличане на обвиняем и в протокола за действието по ал. 2 се посочват:

1. датата и мястото на издаването му;
2. органът, който го издава;
3. трите имена на лицето, което се привлича като обвиняем, деянието, за което се привлича, и правната му квалификация;
4. **доказателствата, на които се основава привличането, ако това няма да затрудни разследването;**
5. мярката за неотклонение, ако такава се взема;
6. правата му по чл. 55, включително и правото му да откаже да даде обяснения, както и правото му да има защитник по пълномощие или по назначение. ...”

Тук също липсва разлика по същество.

Ето защо би бил правомерен изводът, че, независимо от поставените цели, и новият НПК от 2005 г. не предлага разрешения, които да съответстват на утвърдените европейски стандарти за защита на правото на обвиняемия да бъде незабавно и в подробности информиран за характера и причините за обвинението срещу него по чл. 6, т. 3, б. “а” от ЕКЗПЧОС.

3. Постигането на пълно съответствие с изискванията на ЕКЗПЧОС е осъществимо само чрез въвеждането на *законодателни промени в НПК от 2005 г.*

Преди всичко от поправка се нуждае нормата на чл. 55, ал. 1. Тя е включена в Част първа, озаглавена “Общи правила”, и в качеството си на общо правило на принципна основа определя стандартите, приложими спрямо правата на обвиняемия в рамките на *целия наказателен процес*. Точно заради това най-напред там следва да бъдат напълно инкорпорирани съответните критерии на Конвенцията.

Безспорно е, че както чл. 51 от НПК от 1974 г., така и чл. 55, ал. 1 от НПК от 2005 г. все пак посочват на първо място сред правата на обвиняемия правото той да научи за какво престъпление е обвинен и въз основа на какви доказателства. Това, което осезаемо липсва и в двете норми, е определянето *кога*

и по какъв начин обвиняемият може да реализира правото си да бъде информиран. В това отношение Конвенцията е достатъчно ясна: изискването е обвиняемият да бъде информиран *незабавно и в подробности*.

От тази позиция може да се формулира и следното предложение за промяна в съответната част на чл. 55, ал. 1 от НПК от 2005 г.: *“Обвиняемият има следните права: с привличането му да бъде незабавно и в подробности информиран за какво престъпление е привлечен в това качество и въз основа на какви доказателства; ...”*.

Ако общото правило на чл. 55, ал. 1 придобие този вид, това неминуемо следва да се отрази и на специалната норма на чл. 219 от НПК от 2005 г. Доколкото чл. 219 именно като специално правило чрез отделните си алинеи в детайли регламентира задълженията на разследващия орган във връзка с привличането на определено лице като обвиняем, уместно би било да се предложи чл. 219, ал. 1, т. 4 да бъде отменена. Вместо нея да се създаде нова ал. 5 със следното съдържание: *“При предявяване на постановлението за привличане разследващият орган дава възможност на обвиняемия и неговия защитник да се запознаят с доказателствата, на които се основава привличането”*. Досегашните алинеи 5, 6 и 7 ще станат съответно алинеи 6, 7 и 8.

4. Разгледаният тук случай съвсем не е единственият, в който норми на НПК от 1974 г. бяха “привнесени” в новия НПК. Поначало няма нищо нередно (и дори е желателно), от съображения за нормативна приемственост, правила от стария закон с доказана ефективност да се възпроизведат в новия, щом съответстват на целите му. И точно заради това съдържанието на чл. 55 и чл. 219 от НПК от 2005 г. бе подложено на критика – защото възпроизвеждането на старите правила, свързани с информирането на обвиняемия, не подпомага постигането на ясно определените в мотивите към проекта цели на новия кодекс: да е съобразен с изискванията на чл. 6 от ЕКЗПЧОС и да гарантира прозрачност на системата на досъдебното производство. От друга страна така поставените цели са достатъчен стимул за усилията новият НПК, макар и приет съвсем скоро, да бъде усъвършенстван. Изложеното дотук е опит за скромен принос към тези усилия.